

УДК 349.41

В. С. Терещук**ПРАВА ТА ОБОВ'ЯЗКИ СУБ'ЄКТІВ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ
МОРСЬКОГО ТРАНСПОРТУ**

Проаналізовано положення земельного законодавства України щодо змісту прав і обов'язків суб'єктів права власності та права користування землями морського транспорту, виявлено деякі недоліки в регулюванні цього питання.

Земля в Україні належить до її основних національних багатств, у зв'язку із чим від держави вимагається ретельно забезпечувати її охорону. Як природна продуктивна сила багатofункціонального соціального, економічного та екологічного призначення земля стала значущим предметом суспільних відносин, важливим об'єктом правового регулювання. При цьому з розвитком науково-технічного прогресу її значення в життєдіяльності суспільства зростає, а в умовах всесвітньої глобалізації досконалість організації правовідносин у земельній сфері впливатиме на стабільність політичної системи країни. Тому подальша розробка проблем правового регулювання земельних відносин, формулювання обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення його форм і засобів є актуальним завданням вітчизняної науки земельного права.

До дискусійних і недостатньо розроблених наукових і практичних проблем земельного права належить правовий режим земель та його особливості. У юридичній науці загальним питанням характеристики землі як об'єкта правового регулювання присвячено роботи таких науковців, як В. І. Андрейцев, Г. І. Балюк, Ю. О. Вовк, В. К. Гуревський, А. П. Гетьман, І. І. Каракаш, П. Ф. Кулинич, В. А. Мунтян, В. В. Носік, О. О. Погрібний, В. І. Семчик, Н. І. Титова, В. І. Федорович, Ю. С. Шемшученко, А. П. Шермет, М. В. Шульга, В. З. Янчук та ін. Правовий режим земель розглядався, зокрема, в дослідженнях Г. А. Аксеньонка, А. В. Венедиктова, Т. М. Гапотченко, І. О. Іконицької І. І. Євтихєєва, М. І. Краснова та інших вітчизняних і зарубіжних правознавців. Віддаючи належне внеску цих та інших дослідників у розробку вказаних проблем, слід погодитись із М. В. Шульгою, який зазначає, що визначальним, домінуючим для правового режиму земель є їх основне цільове призначення, а тому не може існувати одночасно в однаковій мірі тождесних правових режимів [1, с. 116]. Оскільки ж згідно зі ст. 19 Земельного кодексу (далі – ЗК) України [2] землі в Україні розділено за цільовим призначенням на дев'ять категорій, розгляд правового режиму земель та його елементів також доцільно здійснювати диференційовано, з урахуванням цієї законодавчої класифікації та особливостей діяльності, здійснення якої забезпечує та чи інша земельна ділянка.

Виходячи з цих теоретико-методологічних передумов, слід вказати, що на увагу дослідників сьогодні потребує розробка проблем охорони й використання земель морського транспорту, які забезпечують функціонування однієї з потужних гілок вітчизняної транспортної інфраструктури. Це питання поки що не отримало належного висвітлення в юридичній науці. Тому метою цієї роботи є визначення, з урахуванням особливостей встановленого законодавством України правового режиму земель морського транспорту як виду земель транспорту, змісту прав та обов'язків суб'єктів їх використання.

Права суб'єктів, які користуються землями морського транспорту (тобто підприємств, установ, організацій морського транспорту державної, комунальної та приватної власності, а в деяких випадках і фізичних осіб – власників земельних ділянок або землекористувачів) є похідними від прав, які надані Конституцією та земельним законодавством держави усім суб'єктам – власникам і користувачам земель в Україні. Сукупність прав власників земельних ділянок передбачає ст. 90, а прав землекористувачів – ст. 95 ЗК. Між собою ці права відрізняються лише відсутністю в землекористувачів права продавати або іншим шляхом відчужувати свою ділянку, вчинювати з нею інші правочини (у той час як ст. 90 ЗК України надає право власнику продавати або іншим шляхом відчужувати земельну ділянку, передавати її в оренду, заставу, у спадок). Проаналізуємо ці права більш детально.

З положень ЗК безпосередньо впливає право суб'єктів використання земель морського транспорту самостійно господарювати на них. Це право для всіх цих осіб є основним і невід'ємним. Водночас, йому кореспондує обов'язок не абсолютного господарювання на земельній ділянці, а цільового використання останньої. У п. «г» ч. 1 ст. 90, п. «в» ст. 95 ЗК суб'єктам використання земель морського транспорту надане право використовувати в установленому порядку для власних потреб загальнопоширені корисні копалини, торф, лісові насадження, водні об'єкти, які знаходяться на земельній ділянці, а також інші корисні властивості землі (згідно із встановленими законодавством правами, власники землі можуть видобувати для своїх господарських і побутових потреб корисні копалини місцевого значення і торф на загальну глибину розробки до двох метрів, а прісні підземні води – до двадцяти метрів). Передбачене законом (п. «г» ч. 1 ст. 90 ЗК) і право на відшкодування збитків у випадках, встановлених законом. Такі випадки охоплюють і ті, що не пов'язані з позбавленням права володіння земельною ділянкою; поновлення стану земельної ділянки, який існував до порушення прав, попередження дій, які можуть порушити права землевласника шляхом визнання недійсними рішень органів виконавчої влади чи органів місцевого самоврядування; відшкодування завданих збитків.

Власник земельної ділянки має право зводити жилі будинки, господарські та інші споруди (п. «д» ст. 90, п. «в» ст. 95 ЗК). Такими спорудами, виходячи із ч. 1 ст. 69 ЗК, є морські порти з набережними, майданчиками, причалами, вокзалами, будівлями, спорудами, устаткуванням, об'єктами загальнопортового і комплексного обслуговування флоту, гідротехнічними спорудами і засобами навігаційної обстановки, судноремонтними заводами, майстернями, базами, складами, радіоцентрами, службовими та культурно-побутовими будівлями та іншими спорудами, що обслуговують морський транспорт.

Право суб'єктів використання земель морського транспорту гарантується законом. Це означає, що припинення такого права або його частини можливе лише у випадках, передбачених законом. Слід зауважити, що перелік прав власників і користувачів земельними ділянками визначений ст. 90 та 95 ЗК, не є вичерпним.

Обов'язки власників земельних ділянок (у тому числі й власників земель морського транспорту) визначає ст. 91, а користувачів вказаних ділянок – ст. 96 ЗК. Та умова, що формально в ЗК (ст. 91, 96) окремо наведено переліки обов'язків власників і користувачів земельних ділянок, не означає будь-яких відмінностей між ними в цьому питанні. За своїм змістом обов'язки, що стосуються охорони земель, поширюються на обидві вказані категорії суб'єктів використання земель морського транспорту.

Одним із головних серед цих обов'язків, як вже зазначалося, є забезпечення використання землі за її цільовим призначенням. Однак, при цьому слід звернути увагу, що в законах і підзаконних актах немає чіткого визначення цільового призначення земель морського транспорту (визначаються лише завдання, у зв'язку з виконанням яких підприємствам, установам та організаціям транспорту надаються землі – згідно зі ст. 11 Закону «Про транспорт» це експлуатація, ремонт, розвиток об'єктів транспорту [3]). Водночас, для предметного наповнення вказаного обов'язку важливим є максимально чітке закріплення формулювання цього елементу правового статусу суб'єктів, що використовують землі морського транспорту (а отже, і правового режиму цих земель). Нечіткість, невизначеність змісту категорії «цільове використання земель морського транспорту», з одного боку, позбавляє вказаних суб'єктів можливості належного захисту права на цільове використання земель морського транспорту, з іншого – небезпечно можливістю безпідставного застосування до конкретної особи, що використовує таку земельну ділянку, відповідних правових санкцій під приводом порушення суб'єктом своїх обов'язків. Таким чином, зміст цільового призначення земель морського транспорту потребує закріплення на рівні законодавства. Реалізація вказаної пропозиції дозволить посилити гарантії прав власників земельних ділянок і землекористувачів, адже вони охоплюють не лише охорону майнових прав вказаних осіб, а й самостійний захист права цільового викорис-

тання землі, тобто права користування ділянкою у відповідності з її конкретним цільовим призначенням.

Наступним обов'язком вказаних суб'єктів є неухильне виконання ними вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища. Невиконання його тягне припинення права користування землями морського транспорту. Цей обов'язок пов'язаний із закріпленням у ст. 5 ЗК принципом раціонального землекористування, який пронизує та визначає загальну направленість правової регламентації земельних відносин, виступає основою ефективності й законності використання земельних ділянок. При цьому відносно земель морського транспорту ефективність землекористування визначається тим, що такі ділянки передаються у власність або оренду з метою будівництва та експлуатації об'єктів саме морського транспорту. Найбільш ефективне використання земельної ділянки іноді визначається як юридично дозволене, фізично можливе, економічно доцільне і найбільш прибуткове використання земельної ділянки. При цьому якісні ознаки такої ділянки не повинні погіршуватися, а продуктивність знижуватися. Зрозуміло, що суб'єкт, який користується землями морського транспорту, безпосередньо зацікавлений в ефективному використанні ділянки. Цьому сприяє, по-перше, плата за користування конкретною ділянкою, по-друге, економіко-географічне розташування земельної ділянки. Якщо отриманий прибуток не покриватиме витрат суб'єкта, який використовує ділянку, її використання навряд чи можна визначати ефективним.

Використання земель морського транспорту має здійснюватися без порушення принципу охорони земель, встановленого у ст. 5 ЗК. Слід наголосити, що дотримання цієї вимоги у процесі землекористування є одним із головних обов'язків суб'єктів як права власності, так і права користування землями морського транспорту. Здійснення охорони земель стосується усіх без винятку землекористувачів і власників земельних ділянок.

Слід вказати, що п. «в» ст. 90 ЗК та п. «в» ст. 96 ЗК серед обов'язків власників земельних ділянок і землекористувачів вказано на своєчасну сплату земельного податку. Однак, таке формулювання не відповідає чинному законодавству. Земельний податок встановлювався, а порядок його сплати регулювався Законом України «Про плату на землю» [4]. Цей Закон втратив чинність на підставі Податкового кодексу України від 02.12.2010, підпунктом 9.1.10 якого до загальнодержавних податків та зборів віднесено плату за землю. При цьому пунктами 9.4 та 10.5 цього Кодексу забороняється установалення не передбачених ним загальнодержавних і місцевих податків та зборів [5]. Таким чином, принцип системної несуперечливості законодавства вимагає, щоб аналізований обов'язок у ЗК було приведено у відповідність із приписами Податкового кодексу.

Змістовно та функціонально пов'язані між собою обов'язки землевласників і землекористувачів щодо підвищення родючості ґрунтів і збереження інших корисних властивостей землі й своєчасного надання відповідним органам виконавчої влади та місцевого самоврядування даних про стан і використання земель та інших природних ресурсів. Належне виконання вказаними суб'єктами цих обов'язків сприяє державному контролю та здійсненню охорони земель. Такого ж типу зв'язки простежуються і щодо обов'язків не порушувати права власників суміжних земельних ділянок та землекористувачів, дотримуватись правил добросусідства і збереження геодезичних знаків, протиерозійних споруд. У сукупності вони призначені захищати земельні права інших осіб, є гарантією реалізації прав власників на відшкодування завданої шкоди, зобов'язують до співпраці в інтересах вчинення дій, направлених на забезпечення прав на землю кожного із суб'єктів, що використовують землі морського транспорту.

Встановлений в аналізованих нормах ЗК перелік обов'язків суб'єктів використання земель морського транспорту не є вичерпним. Законодавством можуть встановлюватися й інші їх обов'язки. Так, про обов'язки землекористувачів і власників земельних ділянок ідеться й у ст. 16, ч. 7 ст. 41 і ст. 66 Конституції України [6], ст. 162–168 ЗК, ст. 3 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [7] тощо. Зокрема, важливо врахувати потенційний і реальний негативний вплив антропогенних факторів на стан земельних ресурсів в Україні, у зв'язку із чим обов'язки суб'єктів використання земель морського транспорту безпосередньо пов'язуються з проблемами забезпечення екологічної безпеки, яка, згідно зі ст. 16 Конституцією України, належить до пріоритетних завдань держави. Однак, при цьому чинне законодавство України недостатньо чітко регламентує забезпечення вказаних вимог, а на теоретичному рівні вказана проблематика майже не досліджена (у багатьох сучасних працях навчального й методичного характеру із земельного права України відсутні будь-які згадки про забезпечення вимог екологічної безпеки) [8–10].

Водночас, доцільність поглибленого їх вивчення зумовлена низкою об'єктивних факторів, до яких насамперед належать виділені у ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» [11], який називає низку загроз в екологічній сфері, більшість з яких актуалізуються й у зв'язку із використанням земель морського транспорту (це зростання ризиків виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характерів; нераціональне, виснажливе використання мінерально-сировинних природних ресурсів як невідновлюваних, так і відновлюваних; неподоланність негативних соціально-екологічних наслідків Чорнобильської катастрофи; погіршення екологічного стану водних басейнів, загострення проблеми транскордонних забруднень та зниження якості води; загострення техногенного стану гідротехнічних споруд каскаду

водосховищ на р. Дніпро; неефективність заходів щодо подолання негативних наслідків військової та іншої екологічно небезпечної діяльності; застарілість та недостатня ефективність комплексів з утилізації токсичних і екологічно небезпечних відходів [12, с. 31–39]. Усі суб'єкти використання земель морського транспорту мають виконувати вимоги щодо підтримання екологічної безпеки, встановлений у п. «д» ст. 5 ЗК принцип пріоритетності якої є однією з провідних засад вітчизняного земельного законодавства.

Таким чином, аналіз встановлених земельним та іншим законодавством України прав і обов'язків суб'єктів, які використовують землі морського транспорту, дозволяє побачити, що цей елемент їх правового режиму врегульовано достатньо детально. Водночас, його результати дозволили виявити й ряд пробілів та суперечних моментів, усунення яких сприятиме удосконаленню земельно-правового регулювання використання земель морського транспорту та відповідної правозастосовної практики.

Список літератури: 1. Шульга М. В. Актуальные проблемы правового регулирования земельных отношений в современных условиях : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.06 / Шульга Михайло Васильович. – Х., 1998. – 397 с. 2. Земельний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 3–4. – Ст. 27. 3. Про транспорт : закон України від 10 листоп. 1994 р. № 232/94-ВР // Відомості Верховної Ради. – 1994. – № 51. – Ст. 446. 4. Про плату за землю : закон України від 3 лип. 1992 р. № 2535-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 38. – Ст. 560. – Втратив чинність. 5. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 13–14, 15–16, 17. – Ст. 112. 6. Конституція України : прийм. на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141. 7. Про охорону навколишнього природного середовища : закон України від 25 черв. 1991 р. № 1264-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546. 8. Земельне право : підруч. для студ. юрид. спец. вищих навч. закладів / за ред. В. І. Семчика, П. Ф. Кулінина. – К. : Ін Юре, 2001. – 424 с. 9. Ковтун М. Г. Земельне право : курс лекцій для студ. юрид. вузів та ф-тів / М. Г. Ковтун. – К. : Юмана, 2001. – 208 с. 10. Земельне право України : підручник / за ред. О. О. Погрібного, І. І. Каракаша. – К. : Істина, 2003. – 448 с. 11. Про основи національної безпеки України : закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-ІV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 39. – Ст. 351. 12. Андрейцев В. І. Екологічне право. Загальна частина : курс лекцій в схемах / В. І. Андрейцев. – К. : Вентурі, 1996. – 208 с.

Надійшла до редколегії 25.06.2012

Проанализированы положения земельного законодательства Украины, устанавливающие права и обязанности субъектов права собственности и права пользования землями морского транспорта, выявлены некоторые недостатки в регулировании этого вопроса.

The positions of land legislation of Ukraine, setting the rights and obligations of the subjects of property rights and land use rights of maritime transport are analyzed, some shortcomings in the regulation of this issue are revealed.